

Premeny feministickej knihy (Hana Gregorová: *Ženy*, 1912, 1946)

Dana Hučková

HUČKOVÁ, D.: Transformations of a feminist book (Hana Gregorová: *Ženy* [Women], 1912, 1946)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 69, 2022, no. 3, pp. 205-223

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.3.1>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-8821>

Key words: Slovak literature,
feminism, women's emancipation,
modernism, geomodernism,
Hana Gregorová, text variants

Hana Gregorová's (1885 – 1958) early work was mostly concerned with themes pertaining to women's emancipation. Later, the author widened her scope and also dealt with the questions of social justice. Feminist instrumentalisation as outlined in her debut collection of short prose *Ženy* ([Women] 1912) was combined with projecting a new, better world for all the impoverished ones. Social and pedagogical (didactic) function remained a stable characteristic of her writing. As to her themes, Gregorová was mainly concerned with the depiction of the suffering women and her empathising authorial narrator was a representative figure voicing progressive ideas. Works that the author published before 1918 (but also those from the first half of the 1920s) were later significantly revised. Gregorová updated her early work in accordance with the way her opinions evolved (especially with regards to her affinity towards socialist and communist ideas) and also as a reaction to the changes in social circumstances (the end of Second World War). Analysis of the revisions the author made in the second publication of the collection *Ženy* (1946) had a direct impact on the poetics of the texts and in turn also influenced the literary-historical reception of the collection – a fact that is most visible in cases in which the scholars only worked with the second edition.

Kľúčové slová: slovenská literatúra,
feminizmus, ženská emancipácia,
modernizmus, geomodernizmus,
Hana Gregorová, textové varianty

Hana Gregorová (1885 – 1958) bola aktívnou spisovateľkou v troch spoločensko-politických zriadeniach, ktoré za jej života formovali slovenskú realitu. Keďže v roku 1907 sa vydala za spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského (1874 – 1940), práve on sa všeobecne pokladá za primárny impulz a vzor jej písania, akoby sama osebe nebola schopná individuálnej tvorivej cesty.¹ Knižne debutovala ako angažovaná členka národoveckej komunity a zároveň sympatizantka hlasistického hnutia v roku 1912, keď bolo Slovensko súčasťou rakúsko-uhorskej monarchie. Ako napísal Ján Lajčiak, bola to jej zásluha, že sa na Slovensku – vďaka jej útlej prozaickej zbierke *Ženy* stvárnajúcej problematiku ženskej emancipácie – etablovala téma feminizmu (Lajčiak 1994 [1921]: 33). Jadro jej tvorby vzniklo v dvadsiatych a tridsiatych rokoch, ktoré boli spojené s prvou Československou republikou: svoju prvú tému – ženskú emancipáciu – postupne doplnila témou sociálnej spravodlivosti. K feministickej inštrumentalizácii tak pribudla politicko-ideologická inštrumentalizácia literatúry, projektovanie nového, lepšieho sveta pre všetkých ubiedených, s doplnenou sociálno-pedagogickou (didaktickou) funkciou. V rámci nej sa orientovala na zobrazenie ľudu či všeobecnejšie nižších sociálnych vrstiev, prezentovala vlastnú solidaritu s nimi, pričom jej pozícia zástančky pokroku, usilujúcej sa o myšlienkové „prebudenie“ a aktivizáciu nevedomených žien, jej umožňovala inštrumentálne prepájať národnoobrodenecké reminiscencie so súčasnosťou smerujúcou k novému spoločenskému poriadku.

Korpus jej diela z medzivojnového obdobia tvorí niekoľko súborov próz (*Môj svet*, 1920; *Pokorní ľudia*, 1924; *Zo srdca*, 1930; prvé dva tituly zahŕňali aj texty vznikajúce súbežne s prózami knižného debutu *Ženy* a krátko po ňom, v čase prvej svetovej vojny), dva romány (*Vlhy duše*, z roku 1933, ktorý jej „pražská literárna priateľka Marie Majerová nazvala jej vrcholným dielom“, Smrek 1935; už dobovo definovaný ako „román vyslovene socialistický, s tendenciou komunistickou“, Kühn 1935: 12; a *Čas nezastavíš*, 1938, zobrazujúci problém prepriatej emancipácie žien), cestopisné črty (*Svet je tak krásny...*, 1935), knihy pre deti, publicistika a recenzie, tiež kulturológická dokumentárna práca o hľadaní domácej ženskej literárnej tradície *Slovenka pri krbe a knihe* (1929), časťou súvekej kritiky oceňovaná ako spisovateľkina najdôležitejšia práca (Mráz 1948: 233). Okrem toho sa angažovala v kultúrnom a literárnom živote,² vo svojom dome v Bratislave vytvárala priestor

1 Príspevok nadväzuje na kapitolu Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia z kolektívnej monografie *Modernizmus v pohybe* (Hučková 2019).

2 Od založenia Umeleckej besedy slovenskej v roku 1921 bola H. Gregorová predsedníčkou jej Literárneho odboru. Z UBS však bola vylúčená v máji 1932, keď bol správnou radou spolku rozpustený práve Literárny odbor pre „vnášanie“ politiky, no najmä komunistických tendencií do jeho činnosti, čo bolo podľa vedenia spolku v rozpore s jeho stanovami a zameraním. Ako sa písalo v dobovej tlači, „komunisovanie tohoto kultúrneho odboru šlo tak daleko, že musela i policie zakázať poriadanie prednášky jistého spisovateľa s komunistickou tendenciou [...] 10 prívrženců levicového směru bylo postaveno před hotovou situací a musilo z Umelecké Besedy odstoupiti. Jsou to: dr. Clementis, Josef Rybák, dr. Okály, Hana Gregorová-Tajovská, Josef Dvořák, F. Král, E. B. Lukáč, dr. Wagner a j. [...] Nyní tedy bude moci kulturní odbor klidně a pokojně pracovati v intencích svého krásného poslání“ (Komunistický směr... 1932). Následne zo spolku vystúpil aj J. G. Tajovský, ktorý bol jeho členom takisto od jeho vzniku. Tieto udalosti spracovala H. Gregorová aj vo svojich pamätiach (Gregorová 1979: 245-252). Z iných podujatí možno uviesť jej účasť na Kongrese slovenských spisovateľov v roku 1936 v Trenčianskych Tepliciach.

na stretnutia umelcov na spôsob literárneho salóna,³ verejne prezentovala svoje občianske postoje⁴ a po celý život vystupovala za práva žien, prednášala o ich postavení a úlohách v spoločnosti, zúčastňovala sa podujatí a kongresov domáceho i medzinárodného ženského a takisto aj mierového hnutia.⁵ Zhrnujúco povedané, z predprevatovej aktivistky za ženské práva a priekopníčky feminizmu sa v medzivojnovom období stala predstaviteľka ženského hnutia upozorňujúca na potrebu sociálnej spravodlivosti a po vojne zas spisovateľka vystupujúca za mier a spoluprácu medzi národmi.

V roku 1946 vyšiel prvý zväzok jej *Zobraných spisov*, ktorým bolo druhé, prepracované vydanie knižného debutu *Ženy* z roku 1912. Bol to však zároveň jediný zväzok plánovaných spisov, takže neprišlo k prezentácii autorkinho celoživotného literárneho diela, iba jeho fragmentu. Bilancujúce súbory próz H. Gregorovej následne vychádzali aj po komunistickom prevrate v roku 1948. V roku 1949 bolo vo vydavateľstve Pravda ohlasované vydanie jej spomienkovej knihy pod názvom *Memoáre*, no *Spomienky* vyšli až posmrtné v roku 1979, vo výbere a v edičnej úprave spisovateľkinej dcéry Dagmar Gregorovej-Prášilovej (1916 – 2004) (Bagin 1980; Csiba 2010). Od konca štyridsiatych rokov, už bezprostredne po zmene režimu, bola H. Gregorová prezentovaná ako bojovníčka za sociálnu spravodlivosť, v podstate ako predvoj aktuálnych dobových úsilí, keďže „autorkine výchovné tendencie, humanitná náplň i morálny akcent idú súbežne s úsiliami umenia socialistického“, pričom aj jej „mnohoročná feministická činnosť [...] stretla sa, vyústila a dostala najlepšie zvýraznenie v socializme“ (Buncák 1949: 210). Pozdravný článok k jej sedemdesiatym narodeninám v roku 1955 v týždenníku *Literárni noviny* po vymenovaní takých vlastností jej diela a osobnosti ako boj proti konzervativizmu, pomoc proletariátu, kritika „četníckej lžidemokracie“

3 Dom Gregorovcov na Tajovského ulici 8 v Bratislave bol otvorený pre mladých slovenských umelcov, navštevovali ho napríklad spisovateľ Janko Alexy, maliar Štefan Polkoráb, spisovateľ a dramaturg Tido Jozef Gašpar, zo zahraničných hostí to boli popri iných ruský spisovateľ Ilja Erenburg, českí divadelní kritici a dramatici František Xaver Šalda, Otokar Fischer, Miroslav Rutte a Vladislav Vančura, predstaviteľky medzinárodného ženského hnutia spisovateľky Dora Gabeová, Karin Michaëlisová, Ellen Rydeliusová, Marie Majerová. O podobe týchto stretnutí sa zachovalo viacero spomienok vtedajších účastníkov. J. Alexy ich aktuálne, v roku 1926, opísal takto: „A slovenský spoločenský život teraz začína rozkvítať v nových domoch Bratislavy. Aká to radosť vidieť sa pohrome za spoločným stolom, ľudí, ktorých sme len z novín, kníh, počutia poznali! Pohovoriť si s nimi. [...] A kto by nebol povdačný pani Hane Gregorovej, keď povolá na večierok literátov, maliarov, básnikov. Inokedy pozve politikov a novinárov. A vtedy Hušek, Koza a Smida musia sa pri spoločnom stole dobre cítiť i pri svojej politickej rozdielnosti. Alebo prišlo k nej do päťdesiat detí s matkami; sedeli na zemi, ako kedysi ľud na hore pred Pánom, herečka Sudová im prednášala rozprávku cez celé odpolednie, aby potom zas deti samy ukázali svoje deklamátorské schopnosti. Pani Hana Gregorová je romantička. Chcela by vidieť svet slovenský šťastným podľa svojej fantázie, svoje šťastie hľadá zas v svojej Dašenke, v ktorej nachádza nový, svojský výchovný problém“ (Alexy 1926: 213).

4 Bola napríklad signatárkou Manifestu slovenských spisovateľov proti strelbe do demonštrujúcich poľnohospodárskych robotníkov v Košútoch 25. mája 1931, ktorý podpísalo tridsaťdvanásť slovenských, českých i maďarských spisovateľov a intelektuálov (Po manifeste spisovateľov 1931; Kamenec 1996), v roku 1934 podpísala Manifest československých spisovateľov s výzvou k obrane proti útoku fašistov, ktorý bol uverejnený v novinách *Rudé právo* 28. novembra 1934 (Pavliček 2010: 574), jej podpis bol aj pod prevolaním Obce československých spisovateľov K svedomí svéta! z 9. septembra 1938 (Čeští a slovenští spisovatelé... 1938: 383). Bola tiež členkou Spoločnosti pre kultúrne a hospodárske styky so ZSSR a v druhej polovici tridsiatych rokov agilnou recenzentkou kníh o živote v sovietskom Rusku v časopise *Slovenské smery* (Pavčík 2019).

5 Spoločenským ocenením jej prínosu v tejto oblasti bolo vymenovanie za predsedníčku Sväzu slovenských žien v roku 1945.

208 a záujem o osudy „staré, nemocné spoločnosti“ končil vymedzením jej pozície v dobovom literárnom poli, so zaradením na „čestné miesto v slovenské kultúre“ (Jubileum Hany Gregorovej 1955: 6).⁶ Karol Rosenbaum v roku 1958 o H. Gregorovej napísal, že je to „autorka znepokojená škodlivosťou kapitalistického spoločenského systému, hľadajúca a prebívajúca sa k pravde“ (Rosenbaum 1958: 251). Boj za oslobodenie ženy a spoločenský pokrok sa následne ustálili ako základné charakteristiky jej tvorivej činnosti.⁷

Je dôležité uvedomovať si takéto ideové situovanie spisovateľky do mimoliterárnych rámcov, pretože H. Gregorová neskôr svoje pôvodné texty publikované pred rokom 1918 (ale aj tie z prvej polovice dvadsiatych rokov) prepisovala, aktualizovala a interpretačne prispôbovala nielen svojim aktuálnym názorovým pozíciám, ale tiež zmeneným spoločenským podmienkam. Pri sledovaní toho, ako sa menili jej texty na línií časopisecké vydanie – prvé knižné vydanie – druhé vydanie – výberová edícia, však nejde iba o porovnávanie jednotlivých vydaní či registrovanie rozdielných miest. Prioritné nie je ani postihnutie premien autorskej poetiky, pretože tá bola pri úpravách zjavne podradená osvetovému zámeru pokiaľ možno čo najnázornejšieho vysvetľovania takzvanej ženskej otázky. Výskumne zaujímavejšie je pokúsiť sa zachytiť autorskú stratégiu, keď sa spisovateľka rozhodla sama iniciatívne prepracovávať svoje pôvodné texty z dôvodu presadenia sa v nových spoločenských podmienkach, čiže – v kontexte sociologickej teórie Pierra Bourdieho – v zmenenom literárnom poli (Bourdieu 2010).⁸ Ďalším zaujímavým momentom je ambivalencia pozícií autorky (od kritizovanej debutantky po zaslužilú literátku) a tiež proces jej automýtizácie, spojený s rovinou paratextových charakteristík a sebacharakteristík (najmä o spoločenskej nepriazni a odmietaní),⁹ s vydavateľským plánom súborného diela a asi najvýraznejšie s memoármí, keď sa žáner autobiografického písania stal pre ňu nástrojom na konštruovanie obrazu seba samej ako reprezentantky pokrokovej kultúry.

Rebelujúca feministka

Zakladateľka feministickej literárnej kritiky Elaine Showalterová vyčlenila vo svojej knihe *A Literature of Their Own* (Ich vlastné písanie, 1977) tri etapy ženského písania: *feminine* (1840 – 1880), *feminist* (1880 – 1920) a *female* (dvadsiate až šesťdesiate roky 20. storočia) (Showalter 1977; Nývltová 2011; Cviková 2014). V rámci tejto schémy patrí raná tvorba H. Gregorovej, rovnako ako iných autoriek

6 Článok vyšiel pod autorskou značkou K. R. Vzhľadom na to, že *Literárni noviny* s podtitulom *Týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky* boli týždenník s celoštátnou pôsobnosťou, predpokladám, že jeho autorom bol Karol Rosenbaum, v tom čase editor šesťzväzkového *Diela* J. G. Tajovského a tiež zborníka *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*.

7 Až začiatkom deväťdesiatych rokov, v rámci aktivít feministického združenia Aspekt, začala byť H. Gregorová reflektovaná primárne ako jedna zo ženských autorít slovenského feministického diskurzu (výberovo Cviková 2004; Juráňová 2006; Gregorová 2008) a jej tvorba ako súčasť tematizácie rodového aspektu v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia (Hajdučeková 2014, 2015).

8 V kontexte literárnej situácie českej literatúry päťdesiatych rokov 20. storočia sa problematike autorského prepracovávanía vlastných diel po zmene politických pomerov venoval Petr Šámal v štúdií *Jak se stát socialistickým realistou: přepracované vydání sebe sama* (Šámal 2009).

9 V *Slovenskom literárnom almanachu 1931*, ktorý zostavili Štefan Letz a Dobroslav Chrobák a kde vstup k vybraným literárnym ukázkam tvorili vlastné sebacharakteristiky spisovateľov, H. Gregorová o sebe napísala: „Bolest má vchovala – neporozumenie prenasledovalo“ (Gregorová 1931: 51).

z prelomu 19. a 20. storočia, do druhej, feministickej fázy. V podobnej trojčlenej periodizácii, ktorú formulovala Norma Rudinsky priamo na príklade zastúpenia žien v slovenskej literatúre,¹⁰ možno H. Gregorovú začleniť do prechodu od kategórie ženy ako pomocníčky muža v národno-osvetových činnostiach ku kategórii ženy-autorky, ktorá svojou tvorbou smeruje už k literárnej sebareflexii ženskosti a dobových predstáv o nej.

V takto vymedzených vývinových fázach ženského písania pôsobili na jeho imanentné zmeny nielen spoločenské okolnosti, ale aj aktuálne nastoľované otázky ženskej identity. Podľa britskej historičky Lynn Abramsovej bola európska žena 19. storočia síce „posudzovaná v prvé radě na základe své role a chování doma“ (Abramsová 2002: 47), no sféra rodiny a domácnosti mala ambivalentné postavenie: „byla totiž zároveň kontextem podřízenosti i odrazovým můstkem myšlenek na osvobození“ (Abramsová 2002: 18). Modernizačné procesy z konca 19. a zo začiatku 20. storočia viedli popri inom aj k tomu, že liberálnejšie orientované (mladé) ženy vnímali dovtedajší úzus vytesnenia do oblasti rodiny už ako nezodpovedajúcu a obmedzujúcu konvenciu. Odmietanie domácej sféry a zasahovanie do mužskej verejnej sféry zo strany „moderných“ žien sa začalo spájať s ohrozovaním inštitúcie manželstva a rodiny, s údajným spochybňovaním prirodzeného, biologicky daného poslania ženy a popieraním potreby partnera alebo materstva. Ak si takéto moderné ženy nárokovali vlastnú sexualitu, porušovali tým rozšírenú spoločenskú predstavu asexuálnej ženy¹¹ aj celkové legitimizované hierarchické rodové usporiadanie.

Hoci v dobovom literárnom poli dominovali muži, ženy sa presadzovali čoraz častejšie i ako spisovateľky. Už neboli len múzami, ale zrazu sa z nich – z pohľadu spisovateľov-mužov – stávala literárna konkurencia (Gilbert – Gubar 1988; Morrisová 2000; Nývltová 2011). Ak navyše prichádzali s iritujúcimi témami či nejakým spôsobom provokovali, ich hodnotenie sa mohlo premeniť na ukážku uplatnenia mocenských nástrojov a vzťahov v rámci príslušného sociálneho poľa. To bol presne prípad knižnej prvotiny H. Gregorovej *Ženy*, kde bola rodová problematika zvýraznená už samotným názvom diela. Zbierka krátkych próz s viac alebo menej rozvíjajúcimi témami rodovej identity, demokratizácie inštitúcie manželstva, odmietania patriarchálnych noriem a požiadavkami na vzdelanie a spoločenské uplatnenie žien vo verejnom priestore, ktoré boli formulované v kontexte príbehov o dievčenskom hľadaní vlastnej životnej cesty a ženskom utrpení v nešťastných manželstvách, vyvolala búrlivú reakciu Svetozára Hurbana Vajanského a následne konzervatívnej časti slovenskej spoločnosti a stala sa diskurzívnou udalosťou, ktorá podnietila ideologický spor medzi odporcami a zástancami ženskej emancipácie. Autorka musela čeliť ostrej kritike za znevažovanie tradičného modelu

10 N. Rudinsky vymedzila tri fázy: „1. fáza – rola múzy – v literatúre písanej mužmi vystupuje žena ako reprezentácia národa, lásky atď. (*Woman As Inspiration*); 2. fáza – prechod od idealizovanej k reálnej žene – pričom žena „fungovala“ ako pomocníčka muža na národa roli dedičnej (*Women As Help*); 3. fáza – aktivity aj v oblasti ženského hnutia – začiatok literárnej sebareflexie a literárneho sebazobrazovania žien (*Women As Women*)“ (Rudinsky 1991, citované podľa Cviková 2004: 5).

11 Podľa Lynn Abramsovej „být čistá, asexuální a morálně nadřazená žena znamenalo zároveň být i neinformovaná a nevědomá; mnohé ženy před vstupem do manželství například netušily nic o intimním životě. Boj za sexuální osvobození žen se tak stal dalším, úspěšnějším nástrojem v boji feministek za zrovnoprávnění žen“ (Veselá 2006: 50).

210 rodiny, spochybnenie rodových úloh ženy i rodového usporiadania spoločnosti (Dudeková 2006), a to napriek tomu, že sama bola súčasťou nacionalistického diskurzu a feministické požiadavky nijako nekládla pred požiadavky národne (Hollý 2011: 8-9).

Kým nedlho pred Gregorovej debutovým vystúpením bola európskou čitateľskou senzáciou kniha dánskej spisovateľky Karin Michaëlisovej (1872 – 1950) *Nebezpečný vek* (1910, originálny názov *Den farlige Alder*, nemecký preklad *Das gefährliche Alter*, český preklad z roku 1911 *Nebezpečný věk*),¹² pojednávajúca o tom, že aj žena medzi štyridsiatym a päťdesiatym rokom života môže pociťovať sexuálnu túžbu, napísaná vo forme listov a úryvkov z denníka, rozruch v slovenskom prostredí vyvolala mladá debutantka s hrdinkami – mladými dievčatami a ženami – zmietajúcimi sa v pochybnostiach o sebe a túžiacimi po sebarealizácii, v niektorých častiach takisto využívajúca komunikačnú formu listu. Ďalšie „provokatívne“ dobové literárne inšpirácie H. Gregorovej by síce mohli naznačovať literárne alúzie na Schopenhauera alebo Ibsenovu *Noru* priamo v jej prózach či spomienka Alberta Pražáka, že „tehdy oba dva manželé zajímali se o Nietzscheho a Weiningra, nemohli se ho nasýtit“ (Pražák 1956: 216),¹³ čo upozorňuje na priamy kontakt s aktuálne diskutovanými témami – žena ako problém modernej spoločnosti, telesnosť, pudovosť –, no ona sama kontroverzie takéhoto typu sujevtovo nevyužívala a nerozvíjala. Ani konštruovanie „iného než normatívne povoleného erotického vzťahu“ nebolo jej témou (Pavlovičová 2012: 21). Pri zobrazení mužsko-ženských vzťahov smerovala viac než k telesnosti a erotike k morálnemu apelu na (pohlavnú) čistotu a vernosť, no aj to bolo na slovenské pomery príliš. Ak boli jej texty časťou dobovej (kultúrnej) verejnosti vnímané ako porušovanie spoločenských pravidiel, bolo to skôr preto, že začala hovoriť o veciach, o ktorých sa síce vedelo, ale nijako nepatril do priestoru verejnej komunikácie.¹⁴ Ďalším dôvodom odmietnutia bola skutočnosť, ako napísala neskôr v pamätiach, že „samostatnejší

12 V perexe k prekladu prózy *Mohyla* od K. Michaëlisovej v časopise *Slovenské pohľady* v roku 1931 sa píše, že „meno tejto dánskej spisovateľky známo je na Slovensku asi od roku 1910, keď vyšlo jej dielo ‚Das gefährliche Alter‘ v nemeckom preklade a čítalo sa u nás, znalých dostatočne po nemecky, dosť hodne“ (Michaëlis 1931: 157). Túto informáciu potvrdzujú aj zmienky o danej knihe v súvekej nemeckej a maďarskej tlači vychádzajúcej na Slovensku (napríklad recenzia v novinách *Pressburger Zeitung* 18. februára 1911 prevzatá z *Berliner Tageblatt*). V českom prostredí vyšlo aktuálne v roku 1911 viacero kritických ohlasov na túto „senzačnú“ prózu K. Michaëlisovej, jej aktuálnu znalosť aj v slovenskom prostredí dokladá napríklad krátka noticka Amerikánska reforma z *Národných novin* z 29. októbra 1911, kde sa K. Michaëlisová predstavuje ako „autorka Nebezpečného věku“, v kontexte správy o jej aktivite na založenie poisťovne pre rozvedené ženy, aby dostávali finančnú podporu. V kontexte poľskej recepcie tejto knihy sa odkazuje na Michaëlisovej vyjadrenie, že „jej cieľom nebolo provokovať verejnosť, ale upozorniť na nezaslúžené utrpenie žien v nebezpečnom veku, upozorniť mužov, aby boli chápaví, pozorní a jemní, a tým predchádzať rozvodom a chrániť inštitúciu rodiny“ (Magnone 2016: 251).

13 Otto Weininger (1880 – 1903) bol autorom kontroverznej knihy *Pohlavie a charakter* (*Geschlecht und Charakter. Eine Prinzipielle Untersuchung*), ktorá prvý raz vyšla vo Viedni v máji 1903, o niekoľko mesiacov neskôr spáchal samovraždu. Bola to mimoriadne populárna kniha (do roku 1925 vyšlo len v nemčine dvadsaťpäť vydaní), ktorá ukazuje silu antifeministického a antisemitského diskurzu v liberálnej kultúre Viedne na prelome 19. a 20. storočia. Zvyčajne sa považuje za spojenie mizogynie a nenávisťi voči Židom (Luft 2003: 45-46). K téme tiež Sengoopta 2009.

14 Akceptovanie emancipačných procesov v slovenskej spoločnosti bolo problematické aj neskôr, čo dokazuje napríklad fakt, že v roku 1939, v rámci takzvanej očisty slovenských knižníc od závadnej literatúry, sa „medzi nežiaducimi autormi ocitla aj spisovateľka Hana Gregorová a jej diela, ktoré sa týkali emancipácie žien“ (Palárik – Mikulášová 2016: 130).

názor ženy bol považovaný za extrém a každý jej smelší a odvážnejší pohľad do života za nemravný“ (citované podľa Dudeková 2006: 51).¹⁵

Ženy (1912)

Nemecký slavista German Ritz skonštatoval, že „problém všetkých foriem ženskej literatúry na prelome 19. a 20. storočia spočíva predovšetkým v prechode od hovorenia o ženách k hovoreniu ako žena“ (Ritz 2000: 90). Gregorovej autorské gesto spája obidve spomínané ženské perspektívy. Centrálnu pozíciu rodu naznačuje už ženská identita autorky a samotný titul. Názov *Ženy* sa dá druhostupňovo vysvetľovať ako antropologický portrét pohlavia: jednotlivé texty prezentujú mikronaratívy ženského osudu, ktoré celok zbierky zjednocuje ako skúsenosť ženského spoločenstva. S protagonistkami próz sa narátorka/autorka výrazne solidarizuje, akoby až v rovine existenciálneho porozumenia, pričom spoločné prežívanie špecifickej ženskej skúsenosti je dvojsmerné – vo vzťahu k postavám i vo vzťahu k čitateľkám. Triáda subjekt – feminizmus – text tu bola prepojená s ambíciou autorky vyvolať zmenu myslenia, ktorá vyrastala z jej vlastnej túžby po zmene a možnosti ovplyvniť svojím názorom a presvedčením dobovú spoločnosť (tak ženy, ako i mužov).¹⁶ Pojem „estetika zmeny“ pritom patrí ku kľúčovým termínom sebadefinovania sa aktérok diskurzu ženskej literatúry na prelome storočí (Schwartz – Thorson 2017).

Napriek tomu, že v popredí bol feminizmus, H. Gregorová paralelne rozvíjala motív „služby národu po boku muža“ (Cviková 2004; Dudeková 2006). Tým do určitej miery konzervovala „zmes tradičných stereotypov o poslaní ženy, nerozlučne spojených so záujmami národnej politiky“ (Dudeková 2006: 51). Zatiaľ čo otázku ženskosti žien žijúcich osamote tematizovala len okrajovo,¹⁷ viac priestoru venovala podobám materstva a reagovala tiež na nový dobový prvok

15 GREGOROVÁ, Hana: Memoáre. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, fond Jozef Gregor Tajovský a Hana Gregorová, signatúra 43 EE1, strany 185-186. Ako uvádza G. Dudeková-Kováčová, citovaný úryvok nebol uverejnený v publikovanej verzii Gregorovej memoárov z roku 1979, ktoré edične pripravila jej dcéra D. Gregorová-Prášilová.

16 Tento aspekt svojho písania vysvetľovala v článku z roku 1913 Niekoľko slov o ženskej otázke: „Príroda vyvinujúceho sa človeka je taká, že jeho kultúrnou potrebou je i na druhých ľudí prenášať myšlienky, ku ktorým sám dospel. Len tak vie zažívať šťastie, keď sú i ostatní ľudia šťastní, len tak môže ťažiť z výhod myšlienok, keď i jeho spoločníci svoje nároky podobným myšlienkam prispôsobujú. A preto nemá pokoja a všelijakými spôsobmi – šťastnými i menej šťastnými – hľadá rozšíriť myšlienky doby. Je v tom úprimná, čestná snaha a nie ‚spreneverovanie‘ sa svojej odvekej prírode. Príroda človeka sa mení a jeho prírodou je vždy to, čo cíti, čomu chce žiť, za čím túži. Keď cítiš akúsi vnútornú potrebu hlásať isté myšlienky, vtedy slúžiš prírode, keď ich hlásaš a neprírodné by bolo to, keď by si k vôli starým tradíciám nemal odvahy podújať ničो nebyvateľo. A k tomu iste treba odvahy, lebo ľudia sa neradi dajú vyrušovať zo svojho myšlienkového pohodlia a každá novota vyrušuje“ (Gregorová 1913: 186).

17 Ako uvádza Mateusz Skucha v odkaze na prácu E. Showalterovej *Sexuálna anarchia*, s podtitulom *Rod a kultúra na prelome storočí* (Sexual Anarchy: Gender and Culture at the Fin de Siècle, 1990), sexuálna alebo rodová anarchia fin de siècle sa spájala s postavou takzvanej zvláštnej ženy a tiež nevydatej ženy, ktorá sa ako ženský typ stala koncom 19. storočia novou politickou a sexuálnou skupinou, dožadujúcou sa svojich práv. Postava slobodnej ženy nebola ani tak diagnózou situácie, ako skôr vyjadrením identity. Práve ony vytvorili a podporovali hnutie sufražetiek (Skucha 2019:24).

212 – postavu rozvedenej ženy hlásajúcej idey emancipácie, ktorú však prezentovala stereotypne ako osobu so zlým vplyvom.¹⁸

Zbierka *Ženy* má niekoľko základných charakteristík. V prvom rade bola tematicky aktuálna – H. Gregorová sa koncentrovala na tému ženskej emancipácie, ktorá sa v dobovom diskurze presadzovala čoraz viac. Nastolila rad problémov, ktoré sa k nej viazali, ako „vymanenie citu spod diktátu majetku, prístup ku vzdelaniu a právo na šťastie v osobnom živote“ (Bagin 1980: 130), „nárok žien nebyť v partnerskom živote slúžkou muža, jeho servisom, ale žiť vlastný život“ (Juráňová 2006: 24). Ukazovala ženský sebaobraz definovaný pocitmi nedostatčnosti a odcudzenia, inakosti a sociálneho vylúčenia, ale aj potrebu autentifikácie, aby si žena dokázala svoju hodnotu. Okrem toho je to kniha priznane subjektívna a realistická: rozprávačka v prvej osobe sa prekrýva s autorkou, ktorá je pozorovateľkou a poslucháčkou, o aktuálnej téme hovorí teda z pozície subjektu vykazujúceho autobiografické znaky; na reálne skúsenostné východiská upozorňuje hneď úvodný autorský vstup. S ohľadom na čas vzniku zbierka zapadá do línie modernistických tematických literárnych inovácií: výberom feministickej problematiky reagovala autorka na dobové modernizačné procesy, na ich sociálne, ekonomické, no tiež psychosexuálne faktory. Z hľadiska výrazu ide o štýlovo hybridný text, v ktorom sa miešajú umelecký a publicistický štýl, a to v dôsledku autorskej tendencie dokumentovať a argumentovať v prospech zvolenej ideológie. Za modernistický možno označiť i použitý žáner krátkej prózy, podávajúci ako keby iba kostru príbehu, s oslabením vonkajšieho diania a s dôrazom na psychické prežívanie, odhalované cez dialógy s rozprávačkou, spoveď a vnútorný monológ.

Ženy (1946)

Keď v roku 1940 zomrel J. G. Tajovský, H. Gregorová sa odsťahovala z Bratislavy k dcére do Prahy. V období ľudáckej vlády na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny odmietla verejne publikovať (Pavčík 2018: 397), takže ak sa chcela po skončení vojny vrátiť do literárneho života ako spisovateľka, a nie iba ako vdova po Tajovskom, predstaviteľka ženského a mierového hnutia a príležitostná prednášateľka, bolo potrebné „pripomenúť sa“, nanovo sa tvorivo prezentovať. Z tohto hľadiska bol pre ňu rok 1946 úspešný: vyšli jej agitačná brožúra *Ženy-matky za svetový mier*, zápisky o živote adresované vnúčatám *Radost bez tône a slzy vekov* a v rámci projektu súborného diela opätovne prvotina *Ženy*.

Texty prvého vydania z roku 1912 a druhého vydania z roku 1946 však nie sú identické: výsledný tvar vznikol zásadným autorským prepisovaním pôvodného textu. Diferencie medzi oboma vydania sú viditeľné už na prvý pohľad, pretože sa zväčšil formát knihy aj jej hrúbka. Že nejde o jednoduchý reprint, naznačuje už „materiálny“ rozdiel štyridsiatich tlačných strán, navyše rozmerovo väčších (prvé vydanie 156 strán, druhé vydanie 196 strán). Nové vydanie začínalo fotografiou mladej autorky doplnenej o nasledovný text: „V zrkadle očí bolesť a pravda. Hana

18 O takzvaných „nepravých“ feministkách písala H. Gregorová aj vo svojej súvekej publicistike: „Že jej niektoré propagátorky niekedy nerobia dobré meno, preto nemožno odsúdiť celú vec [...] Je pravda, že sú ženy, ktoré sa za feminizmus len kryjú, aby mohli byť voľnejšie, ale nie serióznejšie; to sú však nie pravé feministky a tie by si voľnú cestu i bez feminizmu našli“ (Gregorová 1913: 189).

Gregorová z čias, keď písala *Ženy*: „Pribudli tiež knižné ilustrácie akademickej maliarky Heleny Šindelárovej, ku každej próze jedna.“

Autorské textové úpravy neboli iba formálne a mechanické, ale mali dosah na významové dianie a viedli k zreteľným semiotickým posunom. Pôvodné neurčité vízie nového sveta, novej ženy, ideového „prebudenia“ sa spojili s myšlienkou o generačnej nadväznosti a odovzdávaní rodovej skúsenosti z matiek na dcéry, ktorých realita bude už iná. Prepracovaniami, výpusťkami, doplnkami a štylistickými a jazykovými úpravami¹⁹ reagovala H. Gregorová prednostne na množstvo vonkajších mimoliterárnych podnetov, s ktorými bola konfrontovaná v bezprostrednej recepcii svojho debutu z mladosti (keď bola kniha zo strany čitateľov vnímaná ako jej autobiografia alebo denník), no súbežne do textu vnášala odlišnú životnú skúsenosť zrelej ženy aj zmenený spoločensko-politický kontext, keďže obe vydania delí z hľadiska času tridsaťštyri rokov, za ktoré slovenská (a československá) spoločnosť prešla dramatickými premenami. Výsledkom bolo, že zmenila kompozíciu knihy, texty inak usporiadala, pôvodný úvod vynechala, pribudli nové paratexty, k dedikácii pripojila vysvetlenie, eliminovala ja-rozprávanie, doplnila detaily a komentáre, do príbehov uviedla nové postavy, iné premenovala, onikanie nahradila vykaním (v reakcii na premeny rodinnej a sociálnej komunikácie), namiesto rozprávania v prítomnom čase použila minulý čas (čím sa rozprávania o súčasnosti stali príbehmi z minulosti). Zmeny síce odôvodňovala potrebou dodatočného vysvetľovania pôvodného kontextu, „lebo s odstupom času všeličo sa stalo hmľistým“ (Gregorová 1946: 10), ale v podstate odstránila práve tie vrstvy, ktoré robili jej texty (najmä tie so zvýraznenou vrstvou sebaanalýzy a psychologické introspekcie) subjektívne naliehavými a približovali ich estetike a poetike literárneho modernizmu. *Ženy* z roku 1946 sú tradičným realistickým textom s posilnenou ideologickou a didaktickou funkciou, čím sa situujú k funkčnému modelu literatúry.

Paratexty

Pojem paratext definoval francúzsky literárny teoretik Gérard Genette (1930 – 2018) ako spoločné prvky, ktoré sa nachádzajú v knihe (peritext) a prvky mimo knihy, ktoré na ňu odkazujú (epitext).²⁰ Ide o prvky literárnej komunikácie, ktoré môžu ovplyvniť individuálne i kultúrne vnímanie textu a súčasne zohrávajú dôležitú úlohu pri umiestňovaní autora v literárnom poli (Genette 2014: 9–21). Peritext zahŕňa prvky, ktoré obklopujú „telo“ textu (takzvaný vlastný text) napríklad názov a meno autora, údaje o vydavateľovi, motto, predslov, doslov. Epitext sa vzťahuje

19 Rovine jazykových úprav a prispôsobovaniu textu dobovej pravopisnej norme sa v príspevku nevenujem. Príkladom lingvistického prístupu pri porovnaní výslednej podoby textu s jeho predchádzajúcou verziou môže byť analýza úprav poviedok českého spisovateľa Karla Václava Raisa (1859 – 1926) od českého lingvistu Roberta Adama, ktorý v kontexte jazykových úprav vyčlenil päť druhov zmien podľa ich formy: elizia, adícia, metatéza, resegmentácia a substitúcia (Adam 2013).

20 Svoju koncepciu a typologickú analýzu na základe vlastností ako priestor, čas, substancia, pragmatika, funkcia predstavil G. Genette v knihe z roku 1987, ktorá mala v origináli vo francúzštine názov *Seuils* (slovensky Praha). V prekladových vydaniach, napríklad v nemčine, vychádza pod názvom *Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches* (Paratexty. Kniha z príloh/príslušenstva knihy; Genette 2014). Genettovu typológiu neskôr upravil nemecký anglista Werner Wolf, ktorý v hesle o paratextoch v slovníkovej príručke *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie* (2001) spresnil pôvodné kritériá (Jambor 2018: 79). K téme autorských paratextov na príklade Josefa Škvoreckého Müllerová 2012.

214 na komunikáciu mimo textu, ktorá rovnako môže ovplyvniť spôsob čítania a prijímania textu (recenzie, rozhovory, pamäti, intratextuálne alúzie a podobne).

Vydavateľským peritextom je napríklad názov edičného radu, v prípade druhého vydania zbierky *Ženy „Sobrané spisy Hany Gregorovej sväzok 1“*. Hoci viacdielny projekt, čo naznačuje číslovka, sa nakoniec nerealizoval, samotný zámer signalizuje úsilie zúčastnených prezentovať spisovateľku ako súčasť kánonu slovenskej literatúry.²¹ Výber debutu pre prvý zväzok mohol síce vychádzať z chronologického hľadiska, ale keďže to napokon bola jediná kniha z jej diela, ktorá za jej života vyšla opakovane, edícia sa dostala do pozície diela s ústredným významom pre autorku.

Zatiaľ čo v prvom vydaní bolo hneď na rube titulného listu umiestnené **autorské venovanie** „*SVOJMU MUŽOVI za utvrdzovanie v mojich snahách a povzbudzovanie k spisovateľstvu*“, druhé vydanie otváral hodnotiaci úvod Emila Boleslava Lukáča s názvom Hana Gregorová, približujúci osobnosť autorky a jej miesto v slovenskej literatúre a kultúre. Po tomto prológu nasledovalo Slovo k druhému vydaniu, ktoré napísala H. Gregorová, a až následne, pred prvý text zbierky, bola umiestnená dedikácia J. G. Tajovskému. Nezmenilo sa len jej zaradenie, ale tiež vizuálna podoba: pôvodné veľké písmená, zvyrazňujúce osobný moment partnerského vzťahu a podpory, boli nahradené obyčajnými malými písmenami. Presunutie venovania však malo istú logiku, pretože nadväzovalo na spomienku na Tajovského v závere autorského predslovu H. Gregorovej – išlo teda o významové prepojenie oboch peritextov.

Lukáčov **medailón spisovateľky** už vysunutím jej mena do názvu signalizoval istú automýtizačnú funkciu. Hneď na začiatku upozornil na hodnotovú pozíciu edície zobrazených spisov vo všeobecnosti a následne v rôznych superlatívoch definoval literárny a kultúrno-spoločenský prínos H. Gregorovej, používajúc také spojenia ako „nadobyčajný význam“, „prelom“, „hotová revolúcia“, „prvá dokonalá obrazoborkyňa“, „jedna z prvých“, „jedna z mála“ (Lukáč 1946: 5-6). V každej sfére jej účinkovania vyzdvihoval novátorstvo a pokrokovosť. Samostatný odsek venoval negatívnym postojom dobovej spoločnosti k jej vystúpeniu „v záujme nového orientovania slovenských žien“, keď „ušlo sa jej hodne urážok a spoločenského bojkotu“, aby hneď vzápätí ocenil jej odvahu a vnútornú silu „vytrvať na nastúpenej línii“ (Lukáč 1946: 6). Do textu zakomponoval aj osobné spomienky, neobišiel vplyv J. G. Tajovského a v závere prešiel na rétoriku zdravice, s dôrazom na aspekt aktualizácie: „Jej návrat z Prahy k novej činnosti na Slovensku a vydania jej sobraných spisov časove sa vhodne spája dovedna. Víťame ju i jej obnovené dielo“ (Lukáč 1946: 8). Úvodný text knihy tak mal pragmatickú

21. Ako pri textologickej charakteristike súborného vydania uvádza Michael Špirit, „i u žijícího autora může nějak sjednocená řada znamenat nejen touhu vřít se do povědomí nakupujících čtenářů, ale také pokus o to, vlastní tvorbu přece jen nějak zhodnotit a strukturovat. Sám spisovatel se tak podílí af už prostým souhlasem, nebo činnou účastí na promyšleném, tj. v určitém rámci rozvrženém a naplánovaném vydávání svých děl, která byla už jednou nebo vícekrát zveřejněna, anebo vycházejí v takovém rámci vůbec poprvé. Označení Dílo nebo Spisy – či nepojmenovaná, ale vnějšími prvky sevřená řada jednoho nakladatele – se potom posouvá blíže k onomu typu edice s nárokem definitivnosti [...]. Plán, jež spisovatel sám nebo ve spolupráci s, osobním editorem nebo nakladatelem vypracovává, má současné charakter nového uměleckého činu. Rozvržené dílo obvykle neobsahuje veškerou publikovanou tvorbu, naopak zdůrazňuje určitou její část, a autor do její textové tkáně zpravidla více či méně zasahuje“ (Špirit 2019: 44-45).

funkciu propagácie spisovateľky a vysvetľoval jej dôležitosť pre konštruovanie tradície pokrokovej slovenskej literatúry.

V druhom vydaní celkom vypadlo **pôvodné úvodné slovo** autorky, telegrafickým spôsobom oslovujúce potenciálne čitateľky, ktoré malo charakter agitačného prevolania:

„*Drahé priateľky: nevravte o tejto knižke, že je bezútešná a nebojte sa jej, ak je v nej, i z vášho žiaľu!... * Poznanie svojich bied znamená snahu po východe, náprave, teda - nie, bezútešnosť. * Veselo písať som nemohla, lebo každú z mojich, žien som v živote stretla. Práce vyrástli zo súcitu s nimi. * A je zvrchovaný čas, aby i na Slovensku zjavili sa typy nespokojných žien, aby prestala bojazlivá poslušnosť oproti mužom - pánom. * Uvedomujte si, čo vás bolí a pomáhajte sebe i druhým*“ (Gregorová 1912).

Pôvodný paratext sa tak presunul do pozície epitextu. Toto vynechanie prekvapuje o to viac, že práve predmetný úvod označovala H. Gregorová za hlavnú príčinu kritického prijatia svojej prvotiny v roku 1912: „Asi úvodné slovo ju urobilo revolučnou. Veď postavy sú pasívne a trezlivé, že to až bolesť budí. Zobudí ich k ľudskejšiemu sebedovedeniu bolo túhou knihy.“²²

Slovo k druhému vydaniu je už autorským peritextom H. Gregorovej, ktorý nielen rámcuje zbierku, ale je aj inscenovaním jej vlastnej osoby. Vymedzuje v ňom vlastnú pozíciu, tému, ideové nasmerovanie v pôvodnom dobovom kontexte a formuluje aj perspektívu. Text pozostáva z niekoľkých samostatných tematických častí. Začína emocionálne, popisom pocitov, ktoré v nej kniha vyvoláva aktuálne, ale aj v rámci spomienok. Od ja prechádza k my, svoju individuálnu skúsenosť rozširuje smerom k iným ženám – k tým, ktoré jej boli reálnym predobrazom pre jej literárne postavy, i k tým, ktorým bola adresovaná. Akcentuje nepochopenie, odmietnutie, vyjadruje bolesť a smútok. Túto etapu však poníma už ako uzavretú a v súlade s dobovým nasmerovaním na budovanie nového povojnového života vyjadruje nádej na naplnenie starých túžob: „*Odplakali sme svoje. Pohľad do minulosti je smutný, ale prítomnosť a budúcnosť je plná slnca. Nezatieňujme si cestu, kráčajme po nej sebedovome, ale i kriticky; nezameškajme nijakú svoju povinnosť k národu a svetu. Len tak si zaslúžime ovocie obetavých bojov a veľkého utrpenia tých, ktorí presekávali cestu zarúbanú*“ (Gregorová 1946: 9-10).

V ďalšej časti úvodu, ktorá je od predchádzajúceho textu odčlenená aj graficky, krátko informuje o podobe nového vydania: „*Prepracovala som Ženy pre nové vydanie so zreteľom nezotrieť peľ prvotiny. Jednako som hodne menila, aby som ducha doby jasnejšie vyjadrila, lebo s odstupom času všeličo sa stalo hmlistým*“ (Gregorová 1946: 10). Hneď zatým nasledovala časť venovaná posmrtnej spomienke na manžela, ktorý zomrel v roku 1940. Tento textový segment dopĺňa a vysvetľuje venovanie zbierky Tajovskému, spájajúc osobnú, intímnu rovinu vzťahu s Tajovského spoločenským účinkovaním ako hlasistu a priekopníka nového názoru na

22 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, fond Gregor-Tajovský Jozef – Gregorová Hana, signatúra 43 Z 17.

216 poslanie ženy na Slovensku, v súlade s dobovou rétorikou boja za lepšiu budúcnosť. Na ďalšej strane už bola samotná dedikácia.²³

Do skupiny **epitextov** k zbierke *Ženy* možno zaradiť nielen dobové recenzie z roku 1912, polemické články, ktoré na ňu reagovali, state k autorkiným neskorším životným jubileám, ktoré určovali pozíciu knihy v celku jej diela, ale tiež pasáže z memoárov H. Gregorovej, divadelnú hru J. G. Tajovského *Jej prvý román* z roku 1930, ktorá viedla akoby v čase vzdialený dialóg s manželkinou prvotinou,²⁴ a tiež spomienky iných aktérov dobového kultúrneho života, napríklad A. Pražáka.²⁵

Kompozícia zbierky a textové stratégie

Z jedenástich textov sa v novom vydaní mierne pozmenil názov len dvom (*Kam...? – Kam?, Po žobre... – Po žobraní*), zato sa výrazne zmenila kompozícia zbierky – vo svojej pôvodnej pozícii ostali len štyri prózy. Viac-menej bezo zmien v usporiadaní je prvá tretina knihy, so širšie koncipovanými príbehmi (*Slečinka a slúžka, Žiarlivý, Prvá obeť*), ktoré sú založené na momente sociálneho a priestorového kontrastu. Ostatné prózy boli preorganizované: texty zo záveru, hĺbkovo analyzujúce inštitúciu manželstva prostredníctvom naratívneho hlasu ženského subjektu (*Mužovi, Z manželstva*), sa presunuli do centra zbierky, takže už nepredstavovali sémantické vyvrcholenie, ktoré sa s koncom vždy spája. Aby sa oslabilá východisková tendencia k negatívnej deskripcii a celkový depresívny realizmus, na samý koniec bola umiestnená próza so symbolickým názvom *Svetlonos*, naznačujúca cestu k novej budúcej harmónii a pozitívnejšej budúcnosti, čo malo dosah na premenu emočnej atmosféry záveru.

V novom vydaní H. Gregorová výrazne zmenila pragmatickú stratégiu textu: kým v roku 1912 využívala autobiografickú líniu a usilovala sa prepojiť umelecké (mimetické) stvárnenie vnútorného života ženy v aktuálnom svete s istou výchovnou inštrukciou, vo vydaní z roku 1946 programovo eliminovala domnelé či potenciálne identifikovateľné autobiografické prepojenia, literárny text postavila priamo na úroveň skutočnosti a ešte viac zvýraznila jeho dokumentárnosť a osvetové poslanie. Prvotný dôraz na subjektívne prežívanie, posilnený aj formou

23 V spomienkovej knihe uvádza H. Gregorová toto venovanie nepresne, keď spája intenciu záveru autorského predhovoru so samotným venovaním: „Môjmu mužovi z lásky a úcty za porozumenie pre vyššie snahy a povzbudenie k spisovateľstvu“ (Gregorová 1979: 153), hoci predtým o láske nepísala.

24 Ako o Tajovského veselohre napísala Marcela Mikulová, je to text, kde sa dramatik „vyrovnáva s časťou svojho života – tentoraz so životom s manželkou Hanou v autobiografickej komédii [...], ktorá patrí k vzácnym otvoreným vyznaniam autora – na vlastné prehry sa už v tomto období dokáže pozeráť z nadhľadu a bez afektu. Hra je tragikomickým a sebaironickým ‚návodom‘, ako treba ‚čítať‘ jeho samého ako človeka a jeho pozíciu v manželstve s mladšou ambicióznou ženou“ (Mikulová 2018: 347). Hra bola inscenovaná v Slovenskom národnom divadle (premiéra 19. decembra 1930), ale nezaznamenala väčší ohlas (Tajovský 1955: 383).

25 A. Pražák v spomienke na návštevu u manželov Gregorovcov v Turčianskom Svätom Martine v júli 1913 o H. Gregorovej a jej knihe napísal: „Žena to bola svobodná a voľná, byla vyzývána k účasti na mužově průboji, byla skutečně družkou jeho životních a duchovních osudů. Proto se jevíli oba dva Tajovští jako skvělí partneři na dobovém vývoji. Mladá paní vydala své první prózy, viděné s nesmlouvavou realističností, sám Machar chválil tyto ‚první zoubky‘. Tajovský se sice této chvále škádlivě posmíval, první zoubky beztak brzy vypadnou. Machar to prý myslil takto. Paní Hana se bránila a měla pravdu. Když jsem po čase Macharovi jeho úsudek připomenul, neuznával výklad Tajovského, chtěl tím naznačiti, že mladá spisovatelka poprvé se dobře zahryzla již do života“ (Pražák 1956: 215).

ja-rozprávania (príznačnou práve pre modernistické texty),²⁶ nahradila dištanciou, a to aj na úrovni reči a rozprávača, prípadne použila objektívnu (svedeckú) ich-formu. Zmenila rámce rozprávania, doplnila sujetové línie. Zmiernila afektívne polohy a konfliktné situácie. Výrazne rozšírila zovšeobecňujúce rozprávačské/autorské komentáre s didaktickou intenciou, prítomné aj v prvej publikovanej verzii. Od prítomnosti sa obracia k minulosti, evokuje spomienky. Dlhší časový odstup medzi vydaniai modifikoval a niekde až neutralizoval prvotné radikálne gesto autorky: prepracované texty sú realistické príbehy, ktoré spoluutvárajú také prvky, ako sú objektivizácia výpovede, fakticita, popisnosť, tendencia veci dopovedávať a vysvetľovať.

Dvojaká podoba zbierky *Ženy*

Keď Václav Černý v roku 1941 porovnával dve verzie poviedky F. X. Šaldy *Život ironický* z roku 1907 a 1935, autorovu úpravu štýlu definoval ako smerovanie k všeobecnosti a forme posolstva (Černý 1941: 164). Hoci aj H. Gregorová sa usilovala o formulovanie posolstva, jej motivácia zmien bola viac mimoumelecká než umelecká.

Prepracovaná zbierka *Ženy* z roku 1946 ukazuje, ako sa v priebehu rokov zmenil jej postoj k prezentácii témy feminizmu a ženskej emancipácie. Od údernej a radikálnej kritiky súvekeho stavu a agitácie za zmenu myslenia prešla k vysvetľovaniu okolností, motivácií i dôsledkov a hlavne k hľadaniu zmiernenia. Väčší priestor dostávajú obrazy deprimujúcej všednej každodennosti, aby vynikla nespravodlivosť voči ženám a ich útlak, avšak už aj s víziou zmien niekedy v budúcnosti.

Nový tvar však neznamenal novú umeleckú kvalitu, skôr oslabenie pôvodnej. Druhé vydanie zbierky *Ženy* predstavuje síce autorizovaný textový variant, ten však ide vedome proti pôvodnému literárno-historickému kontextu. S tým sa spája problém literárnovednej reflexie knihy iba na základe druhého vydania. Takáto prax – práca s druhým vydaním – deformuje literárnohistorický pohľad, interpretačne využíva totiž iné východiská a vedie k nesprávnym záverom,²⁷ ktoré sa nespájajú s rokom 1912 a nasledujúcim predvojnovým a vojnovým obdobím (do roku 1918), keďže do tohto časového úseku sa umiestňuje výklad autorkinho debutu v dejinách slovenskej literatúry.

26 Lubomír Doležel definoval osobnú Ich-formu ako charakteristický rys moderného naratívu: „Osobní vyprávění se stalo nejpopulárnější variantou Ich-formy. Jeho obliba souvisí se zaměřením moderního naratívu na „hlubinnou psychologii“. Osobní „zprávěď“ je účinným prostředkem spontánní nebo uvědomelé psychologické analýzy. Kdo jiný, než hrdina sám, zná do podrobností svůj duševní život, své myšlenky, své intimní city a vášně, skryté motivace svých činů? Osobní Ich-forma tak může poskytnout odpověď na jednu ze základních otázek moderní literatury: „kdo jsem?“ (Doležel 2014: 50). Podľa definície Tomáša Kubička rozprávač v prvej osobe „patří do vyprávěného světa (příběhu), v němž se pohybuje spolu s ostatními románovými postavami. Vyprávěč sám příběh prožil nebo jej pozoroval, popřípadě mu jej mohl zprostředkovat vlastní aktér děje jako svoji osobní zkušenost“ (Kubiček 2007: 59).

27 Nezhľadajú sa zmeny v kompozícii knihy („V usporiadaní Gregorovej poviedok si možno všimnúť napätie v dramatickom oblúku“, Pavlovičová 2012: 19; próza *Svetlonos* je interpretovaná ako posledná zo súboru jedenástich „her story“, ktorá uzatvára zbierku, Hajdučeková 2015: 65), neevidujú sa textové posuny spojené so zmenou rámca rozprávania („Dve kamarátky sa v poviedke nazvanej *Mužovi* ponosujú na manželstvo“, Bujnáková 2015: 56), celkovo sa spochybňuje autorkino feministické zameranie („Posledná próza debutu *Svetlonos* eliminuje možnosť označenia Gregorovej tvorby ako feministickej literatúry“, Šteflová 2013: 250).

218 Výberové edície *Cudzím dvorom* a *Trpké údely*

Ešte za života autorky vyšli dva výbery majúce charakter hodnotovej selekcie toho najlepšieho z jej poviedkovej tvorby. V roku 1949 to bola kniha *Cudzím dvorom* a v septembri 1958, teda krátko pred spisovateľkinou smrťou (zomrela v decembri 1958), zväzok *Trpké údely*. Hoci obe knihy sú doplnené kratším alebo dlhším doslovom (v prvom prípade Pavla Bunčáka, uvedeného iba iniciálami P. B., ktorý bol v rokoch 1945–1949 redaktorom vydavateľstva Pravda, kde kniha vyšla, v druhom prípade K. Rosenbauma), meno editora, respektíve zostavovateľa predkladaného výberu v nich chýba. Formulácia z prebalu knihy z roku 1958, že novely, ktoré sú do zväzku zahrnuté, „predstavujú z diel tejto spisovateľky to najlepšie, čo napísala“, nehovorí o autorskom výbere, no priamu účasť autorky na príprave knihy signalizuje zaradené venovanie „Svedomitému, dobrému lekárovi, ušľachtilému človekovi, pánovi docentovi, doktorovi Bohuslavovi Niederlemu“, teda osobná dedikácia významnému českému lekárovi pôsobiacemu v Prahe (1907–2000), doplnená menom H. Gregorovej. V bibliografickej poznámke na konci knihy je napísané: „Jednotlivé prózy Hany Gregorovej, ktoré vydávame pod názvom *Trpké údely*, knižne prvý raz vyšli v týchto zbierkach: *Rozprávky Slečinka* a *služka*, *Žiarlivý*, *Prvá obeť*, *Kapitánka*, *Po žobraní* sú zo zbierky *Ženy*, ktorú vydal F. Klimeš v Liptovskom Sv. Mikuláši roku 1912“ (Gregorová 1958: 203). V edícii sú však tieto prózy prevzaté nie z pôvodného vydania, ako je uvedené, ale z druhého vydania z roku 1946, kde boli prepracované. Napríklad próza *Po žobraní* sa pôvodne volala *Po žobre...* a bola písaná v prvej osobe, v prepracovanej verzii pôvodná ja-rozprávačka dostáva meno *Ludmila* a rozprávanie je vedené v tretej osobe. Prepracované boli aj ďalšie prózy, napríklad *Babkine útechy* (nový názov *Môj syn farár*), *Apoliena*, *Robotníčka* (nový názov *Cudzím dvorom*), *Matka*. To poukazuje na fakt, že H. Gregorová nevnímala svoje texty ako uzavreté literárne formy – v priebehu života sa k už vydaným prácam vracala a pre potreby nových vydaní ich opakovane prepracovávala a menila.

Modernistická kniha a nová interpretácia slovenskej moderny

Píšem o knihe *Ženy* H. Gregorovej ako o knihe modernistickej, hoci zaužívané poetologické charakteristiky modernizmu sa vzťahujú len na jej menšiu časť, konkrétne na texty s posilnenou subjektivitou. Jej modernizmus sa prednostne viaže na tému, ktorá bola súčasťou dobového modernistického diskurzu. Tento malý interpretačný posun má však pomerne zásadný dopad na výklad slovenskej modernistickej literatúry v prvých desaťročiach 20. storočia. Ukazuje sa, že bude treba prehodnotiť samotnú kategóriu slovenskej moderny, uznať oprávnenosť aj iných modernistických línii (v tomto prípade feministickej línie, v dejinách slovenskej literatúry daného obdobia registrovanej akoby len v úzadií či na okraji) a rozšíriť doterajší register modernistických autorov, pomerne úzky a petrifikovaný, vyhradený tvorcom iba symbolistickej, impresionistickej a novoromantickej poetiky. Takéto rozhýbanie uzavretého modelu slovenskej moderny môže zdynamizovať jej doterajší obraz a doplniť ho o nové estetické, filozofické, psychologické a sociálne dimenzie.

Potreba prehodnotenia priamo súvisí s novým metodologickým prístupom k výskumu modernizmu, ako ho prezentuje koncepcia geomodernizmu, rozvíjaná od konca deväťdesiatych rokov najmä v anglofónnej jazykovej oblasti, výskumne prekračujúca európsku a americkú paradigmu (Friedman 1998; Brooker

– Thacker 2005; Doyle – Winkiel 2005). Jej podstatou je, že oproti globálnemu fenoménu modernizmu sa kladú čiastkové „geomodernizmy“, konkrétne podoby modernizmu v jednotlivých národných literatúrach, najmä takzvaného „nezápadného“ sveta. Tento prístup akceptuje všeobecnú kontinuitu modernizmu a jeho bežne chápané pojmy, súbor jeho spoločných estetických charakteristík, ale na tomto pozadí upriamuje pozornosť na odklony a odchýlky od nich. Pojem „geomodernizmy“ tak „signalizuje rozbitie alebo priestorové prerozdelenie konvenčných definícií modernizmu a väčší geografický prístup k širšiemu poľu globálnej moderny“ (Brown 2010: 144). Susan Stanford Friedmanová a Laura Doyleová s Laurou Winkielovou vo svojich prácach

„zdôrazňujú význam miesta (v čase aj priestore) a naznačujú, že do veľkej miery práve dynamická súhra a viacnásobné prepojenia medzi modernizmami formovali modernistickú literatúru: umiestnenie modernizmu týmto spôsobom – uvažovať skôr v zmysle vzájomne prepojených modernizmov – si vyžaduje prehodnotenie periodizácie, genealógie, príslušnosti a foriem. Toto prehodnotenie do istej miery odcudzuje samotnú kategóriu modernizmu. Termín modernizmus sa rozpadá na niečo, čo nazývame geomodernizmy, čo signalizuje lokalizačný prístup k zapojeniu modernizmov do kultúrnych a politických diskurzov globálnej modernity. Odhalenie takéhoto prístupu je dvojaké. Odhaľuje jednak netušené ‚modernistické‘ experimenty v ‚okrajových‘ textoch a netušené korelácie medzi týmito textami a inými, ktoré sa javia buď ako konvenčnejšie, alebo postmodernejšie [...] Tieto lokalizačné pozície a geografické kontaktné zóny sú okrem iných faktorov formované aj predstavami o pohlaví, rase, triede, etnickej príslušnosti, sexualite a náboženstve“ (citované podľa Schwartz – Thorson 2017: 28).

Ako vyplýva z citovanej formulácie, nanovo sa zhodnocuje aj problém rodu (Scott 2008), ktorý sa v modernizme „obracia k modernistickým formáciám na celom svete a k jeho kultúrnym geografiám“ (Brown 2010: 144).

Na užitočnosť geografického rozširovania výskumu slovenských tém dlhodobo upozorňuje napríklad historička Gabriela Dudeková-Kováčová, podľa ktorej

„zasadenie aktivít slovenskej intelektuálnej elity do kontextu reality multikultúrneho Uhorska odhalí množstvo vzájomných kontaktov a vplyvov. Nevzdávať sa širšieho rámca Uhorska, resp. habsburskej monarchie znamená nevzdávať sa spoločných udalostí a medzníkov, ktoré výrazným spôsobom posúvajú naše chápanie procesu (nielen) ženskej emancipácie. Širšia optika otvára možnosti kvalitnejšej komparácie a pomáha lepšie pochopiť ‚oslobodzovanie‘ žien v kontexte zrovnoprávňovania rôznych skupín – konfesijných, etnických, politických – v procese utvárania občianskej spoločnosti. Umožňuje tiež objasniť proces emancipácie žien vo vzťahu k nacionalizmu“ (Dudeková 2006: 57).

Výzvu na „komplexnú analýzu literatúry na území Rakúska-Uhorska“ medzinárodným výskumným tímom zastupujúcim jednotlivé krajiny bývalej monarchie pred časom formulovali kanadské bádatelky Agatha Schwartzová a Helga Thorsonová (Schwartz – Thorson 2017: 31). Práve tento prístup môže ukázať, že zobrazenie témy ženskej emancipácie v knižnom debute H. Gregorovej bolo síce na Slovensku ojedinelé, no v širšom rámci Rakúsko-Uhorska existoval rad

220 ženských spisovateliek, ktoré nastoľovali ženské témy s ešte väčšou intenzitou. V tomto smere súvisí kniha H. Gregorovej s modernizmom oveľa viac, než jej bolo dobovo priznávané: jej autorka reagovala na najaktuálnejšie dobové otázky a vyslovovala sa k témam, o akých v danom čase písali mnohé iné autorky z regiónu definovaného hranicami spoločnej monarchie (Hučková 2019: 51).

Poľská bádatelka Lena Magnoneová zas v reakcii na to, že ženské autorky fin de siècle takmer nikdy nemali význam a všetky miestne modernizmy mali iba „mužskú tvár“, aktuálne formulovala návrh vyňať ženy-modernistky z národných kontextov a vnímať ich tvorbu ako samostatný historický a literárny fenomén, s vlastnou chronológiou a dynamikou. Podnetom jej nadnárodného prístupu je obnoviť prehliadanú regionálnu sieť na území habsburskej monarchie, ktorú predbežne nazýva „ženský stredoeurópsky modernizmus“, a navyše, s použitím generačného kritéria, „hnutie mladých žien“ (Magnone 2020).

Kritický impulz na prehodnotenie výkladu slovenskej modernistickej literatúry, spojený s úsilím „prepísať“ hranice modernizmu a vytvoriť jeho novú interpretáciu, tak vytvára priestor aj na začlenenie dobového slovenského feministického diskurzu a jeho autoriek, vzťahujúcich sa svojou literárnou tvorbou k aktuálnym témam moderny. Aj keď tieto poväčšine okrajové a zabudnuté autorky boli z formálneho hľadiska radikálne možno viac len na ideovej rovine a umelecky a výrazovo sa väčšinou iba hľadali, vďaka tomu, že do literatúry vnášali nové modernistické témy, boli súčasťou modernizmu. Pri začlenení knihy H. Gregorovej do tohto smerového rámca však platí jedna zásadná podmienka: ide o text v podobe, v akej vyšiel v roku 1912. S touto podobou sa spája historická identita zbierky *Ženy*, na ňu reagovali dobové ohlasy, ňou sa formoval súveký slovenský diskurz o ženskej otázke a jej podobe v slovenskej literatúre.

Štúdia je výstupom grantového projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
Doba riešenia: 2020 – 2024.

Archívne pramene

GREGOROVÁ, Hana: Memoáre. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, osobný fond Jozef Gregor Tajovský a Hana Gregorová, signatúra 43 EE 1.

Pramene

- ALEXY, Janko, 1926. Slovenská romantika. *Slovenské pohľady*, roč. 42, č. 4, s. 207-214.
 ČEŠTÍ a slovenští spisovatelé v dnech krize, 1938. *Kritický měsíčník*, roč. 1, s. 382-384.
 GREGOROVÁ, Hana, 1912. *Ženy*. Liptovský Sv. Mikuláš: tlačil a vydal F. Klimeš.
 GREGOROVÁ, Hana [H. G.], 1913. Niekoľko slov o ženskej otázke. *Nové časy*, roč. 1, č. 12, s. 185-190.
 GREGOROVÁ, Hana, 1920. *Mój svet. Črty a rozprávky*. Prešov: nákladom vlastným.
 GREGOROVÁ, Hana, 1924. *Pokorní ľudia*. Bratislava: Literárny odbor Slovenskej Umeleckej Besedy. Edícia Veľká Morava. Knižnice Umeleckej Besedy Slovenska, sv. 2.
 GREGOROVÁ, Hana, 1929. *Slovenka pri krbe a knihe*. Praha: Leopold Mazáč.
 GREGOROVÁ, Hana, 1931. Radosť a melanchólia. Štipka krásy. In *Slovenský literárny almanach 1931*. Sostavili Štefan Letz a Dobroslav Chrobák. Praha: Litevna, s. 51-54.
 GREGOROVÁ, Hana, 1946. *Ženy. Sobrané spisy*. Sväzok prvý. Bratislava: Novum.
 GREGOROVÁ, Hana, 1949. *Cudzím dvorom*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
 GREGOROVÁ, Hana, 1958. *Trpké údely*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

- GREGOROVÁ, Hana, 1979. *Spomienky*. Edične pripravila Dagmar Gregorová-Prášilová. Bratislava: Tatran.
- GREGOROVÁ, Hana, 2008. *Slovenka pri knihe. Čítanka*. Bratislava: Aspekt. Edične pripravili Jana Cviková a Jana Juráňová.
- JUBILEUM Hany Gregorové 1886 – 1955, 1955. *Literárni noviny*, roč. 4, č. 5 (29. 1. 1955), s. 6.
- KOMUNISTICKÝ smér v Umělecké Besedě. *Národní listy*, roč. 72, 1932, č. 131 (11. 5. 1932, večerní vydání), s. 2. ISSN 1214-1240.
- MICHAĚLIS, Karin, 1931. Mohyla. Preložila Margita Paulíny-Tóthová. *Slovenské pohľady*, roč. 47, č. 3, s. 157.
- PO manifeste spisovateľov, 1931. *DAV*, roč. 4, č. 7, s. 8-9.
- PRAŽÁK, Albert, 1956. Červencová neděle. In *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach. Sborník*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 213-218.
- SMREK, Ján [js.], 1935. Spisovateľka Hana Gregorová... *Elán*, roč. 5, február 1935, č. 6, s. 7.
- TAJOVSKÝ, Jozef Gregor, 1955. *Dielo IV*. Edične pripravil a poznámkami doplnil Karol Rosenbaum. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

Literatúra

- ABRAMSOVÁ, Lynn, 2002. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789 – 1918*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-060-8.
- ADAM, Robert, 2013. Autorské textové zmeny a jazyková kultura: povídky K. V. Raise. *Naše řeč*, roč. 96, č. 4, s. 197-209. ISSN 0027-8203.
- BAGIN, Albín, 1980. Hana Gregorová: Spomienky. *Slovenské pohľady*, roč. 96, č. 11, s. 129-132. ISSN 1335-7786.
- BOURDIEU, Pierre, 2010. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-364-7.
- BROOKER, Peter – THACKER, Andrew, ed., 2005. *Geographies of Modernism: Literatures, cultures, spaces*. New York: Routledge.
- BROWN, Judith, 2010. Geographies of Gender and Modernism. *Journal of Modern Literature*, vol. 33, no. 3 (Spring 2010), pp. 142-149. ISSN 1529-1464.
- BUJŇÁKOVÁ, Jana, 2015. *K problému ženskej emancipácie v diele Hany Gregorovej*. Magisterská diplomová práca. Brno: Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovej univerzity.
- BUNČÁK, Pavel [P. B.], 1949. V dvoch tuctoch... In GREGOROVÁ, Hana. *Cudzím dvorom*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, s. [209-210].
- CSIBA, Karol, 2010. Spomienkové rozprávanie Hany Gregorovej. In *Studia Academica Slovaca. Prednášky XLVI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry 39*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 41-50. ISBN 978-80-223-2881-4.
- CVIKOVÁ, Jana, 2004. Po boku muža a národa. *Aspekt: feministický kultúrny časopis*, 2003/2004, č. 1, s. 71-78. ISSN 1336-099X.
- CVIKOVÁ, Jana, 2014. *Ku konceptualizácii rodu v myslení o literatúre*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV – Aspekt. ISBN 978-80-8151-026-7.
- ČERNÝ, Václav, 1941. Nad dvojím zněním Šaldova „Života ironického“. *Kritický měsíčník*, roč. 4, č. 4, s. 157-164.
- DOLEŽEL, Lubomír, 2014. *Narativní způsoby v české literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská. ISBN 978-80-87855-13-3.
- DOYLE, Laura – WINKIEL, Laura, ed., 2005. *Geomodernisms: Race, Modernism, Modernity*. Bloomington: Indiana University Press. ISBN 978-0253217783.
- DUDEKOVÁ, Gabriela, 2006. Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku (Možnosti a výsledky nových výskumov). *Človek a spoločnosť*, roč. 9, č. 4, s. 49-61. ISSN 1335-3608.
- FRIEDMAN, Susan Stanford, 1998. *Mappings: Feminism and the Cultural Geographies of Encounter*. Princeton – New Jersey: Princeton University Press. ISBN 9780691058047.
- GENETTE, Gérard, 2014. *Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches*. 5. Auflage. Frankfurt am Main: Suhrkamp. ISBN 978-3-518-29110-8.
- GILBERT, Sandra M. – GUBAR, Susan, 1988. *No Man's Land. The Place of the Woman Writer in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press.
- HAJDUČEKOVÁ, Ivica, 2014. Rodový aspekt v prozaickej zbierke Hany Gregorovej *Ženy alebo Ženy o ženách s optikou ženy*. In SOUČKOVÁ, Marta – PUCHALOVÁ, Ingrid, ed. *Na dlhej ceste k autorskej emancipácii žien*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta, 2014, s. 50-69.
- HAJDUČEKOVÁ, Ivica, 2015. *Rodový aspekt v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. ISBN 978-80-8152-375-5.

- 222 HUČKOVÁ, Dana, 2019. Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia. In HABAJ, Michal – HUČKOVÁ, Dana, ed. *Modernizmus v pohybe*. Bratislava: Veda, s. 18-58. ISBN 978-80-224-1797-6.
- HOLLÝ, Karol, 2011. *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava: Historický ústav SAV. ISBN 978-80-89396-16-0.
- JAMBOR, Ján, 2018. Paratextualita – predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí? Aktuálne otázky výskumu paratextov. *Philologia*, roč. 28, č. 1, s. 77-87. ISSN 1339-2026.
- JANIAK, Edyta, 2018. Feministyczne gry z autobiografią. *Dyskurs. Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu*, roč. 25, č. 1, s. 150-165. ISSN 1733-1528.
- JURÁŇOVÁ, Jana, 2006. Hľadanie stratenej autorky. Témy, motívy a osudy próz Hany Gregorovej. In TROLIGOVÁ, Zlata, ed. *Emancipácia v slovenskej literatúre: zborník z odborného seminára Banská Bystrica 24. februára 2005*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica – Literárne a hudobné múzeum, s. 22-29. ISBN 80-85169-82-7.
- KAMENEC, Ivan, 1996. Národný a občiansky princíp v postojoch a činoch predstaviteľov slovenskej kultúry v medzivojnovom období. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica. Historica* 27, s. 169-175. ISSN 1803-9561.
- KUBÍČEK, Tomáš, 2007. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-215-2.
- KÜHN, Ludvík, 1935. [Úvodné stránky]. In GREGOROVÁ, Hana. *Svet je tak krásny... Dojmy a črty z ciest*. Bratislava: Nakladateľstvo Universum, s. 7-14.
- LAJČIAK, Ján, 1994. *Slovensko a kultúra*. Bratislava: Q111.
- LUFT, David S., 2003. *Eros and Inwardness in Vienna: Weininger, Musil, Doderer*. Chicago – London: University of Chicago Press. ISBN 9780226496474.
- LUKÁČ, Emil Boleslav, 1946. Hana Gregorová. In GREGOROVÁ, Hana. *Ženy. Sobrané spisy*. Sväzok prvý. Bratislava: Novum, s. 5-8.
- MAGNONE, Lena, 2013. Spotkanie w pół drogi. O Marii Konopnickiej i Zofii Nałkowskiej (z Katherine Mansfield w tle). *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka* 21, s. 69-98. ISSN 1233-8680.
- MAGNONE, Lena, 2016. The Dangerous Age: Polish Reception of Karin Michaëlis's Feminist Bestseller. *Rocznik Komparatystyczny*, č. 7, s. 249-273. ISSN 2081-8718.
- MAGNONE, Lena, 2020. Ruch „młodych kobiet“? Transnarodowy kobiecy modernizm w Europie Środkowej na przełomie XIX i XX wieku. In PACZOSKA, Ewa – PONIATOWSKA, Izabela, ed. *Modernizmy Europy Środkowo-Wschodniej: coraz szersze marginesy*. Warszawa: Wydawnictwa UW, s. 161-187. ISBN 978-83-235-4715-0.
- MIKULOVÁ, Marcela, 2018. Starí realisti v novej republike. *Slovenský národopis*, roč. 66, č. 3, s. 340-350. ISSN 1339-9357.
- MORRISOVÁ, Pam, 2000. *Literatura a feminismus*. Preklad Renata Kamenická, Marian Siedloczek. Brno: Host. ISBN 80-86055-90-6.
- MRÁZ, Andrej, 1948. *Slovenská vlastiveda. Diel V. Sväzok 1. Literatúra a jazyk. Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- MÜLLEROVÁ, Lenka, 2012. Autorské knižní paratexty (nad edičními počiny Josefa Škvoreckého z 90. let dvacátého století). *Bohemica litteraria*, roč. 15, č. 2, s. 97-116. ISSN 1213-2144.
- NÝVLTOVÁ, Dana, 2011. *Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová – česká komunistka ve věru feminizmu. S doprovodnou antologií*. Praha: Akropolis. ISBN 978-80-87481-10-3.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena, 2016. Libri prohibiti: zásahy politiky do knižnej produkcie a knižničných fondov počas druhej svetovej vojny na príklade mesta Nitra. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 4, č. 2, s. 117-137. ISSN 1339-2204.
- PAVČÍK, Filip, 2018. Spory a konflikty medzi slovenskými spisovateľmi v rokoch 1945 – 1948. *Studia Historica Nitriensia*, roč. 22, č. 2, s. 382-407. ISSN 1338-7219.
- PAVČÍK, Filip, 2019. Reakcie slovenskej kultúrnej obce na sovietsku kampaň proti tzv. formalizmu v umení medzi rokmi 1936 – 1938. *Historický časopis*, roč. 67, č. 1, s. 103-125. ISSN 0018-2575.
- PAVLÍČEK, Tomáš, 2010. Spisovateľské inštituce v období krize demokracie (1934 – 1939). *Soudobé dějiny*, roč. 17, č. 4, s. 565-612. ISSN 1210-7050.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína, 2012. Nový svet Hany Gregorovej: feministické tendencie v diele *Ženy*. In *ASPEKT'in jar 2012*. Bratislava: Záujmové združenie žien Aspekt, s. 19-24. ISBN 9788085549942.

- RITZ, German, 2000. Transgresja płciowa jako forma krytyki spod znaku „gender“ i transformacja dyskursu. In RITZ, German – BINSWANGER, Christa – SCHEIDE, Carmen, ed. *Nova świadomość płci w modernizmie. Studia spod znaku gender w kulturze polskiej i rosyjskiej u schyłku stulecia*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, s. 89-110. ISBN 837952690X.
- ROSENBAUM, Karol, 1958. Doslov. In GREGOROVÁ, Hana. *Trpké údeľy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 245-252.
- RUDINSKY, Norma, 1991. *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*. (With an Appendix of Slovak Women Poets 1798 – 1875 by Marianna Prídavková-Mináriková.) Columbus/Ohio: Slavica Publishers.
- SCOTT, Bonnie Kime, ed., 2008. *Gender and modernism*. Critical concepts in literary and cultural studies. London: Routledge. ISBN 978-0-415-38092.
- SENGOOPTA, Chandak, 2009. *Otto Weininger: sexualita a veda v cisárskej Vídni*. Z anglického originálu preložil Daniel Micka. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1753-6.
- SHOWALTER, Elaine, 1977. *A Literature of Their Own*. Princeton: Princeton University Press.
- SCHWARTZ, Agatha – THORSON, Helga, 2017. Aesthetics of Change. Woman Writers of the Austro-Hungarian Monarchy. In MITTERBAUER, Helga – SMITH-PREI, Carrie, ed. *Crossing Central Europe. Continuities and Transformations, 1900 and 2000*. Toronto: University of Toronto Press, s. 27-49. ISBN 9781487514686.
- SKUCHA, Mateusz, 2019. Córki dekadencji. Anglosaskie nowelistki fin de siècle'u. In BARON-MILIAN, Marta – KAŁUŻA, Anna – SZOPA, Katarzyna, ed. *Pleć awangardy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 23-40. ISBN 978-83-226-3811-8.
- ŠÁMAL, Petr, 2009. Jak se stát socialistickým realistou: přepracované vydání sebe sama. *Česká literatura*, roč. 57, č. 2, s. 172-195. ISSN 0009-0468.
- ŠPIRIT, Michal, 2019. *Textologie dnes. Příručka pro začínající editory*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR. ISBN 978-80-88069-90-4.
- ŠTEFLOVÁ, Lucia, 2013. Kritické a historické reflexie tvorby Hany Gregorovej (poznámky k debutu *Ženy*). *Slovenská literatúra*, roč. 60, č. 3, s. 244-252. ISSN 0037-6973.
- VESELÁ, Lenka, 2006. Dlouhé devatenácté století moderní evropské ženy. Abramsová, Lynn: *Zrození moderní ženy. Gender a výzkum*, roč. 7, č. 1, s. 48-51. ISSN 2570-6578.

Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Dana.Huckova@savba.sk